

UNA INSCRIPCIÓ DE JERONI PAU A SUBIACO

Mariàngela Vilallonga

D'entre els Memorials conservats a l'Arxiu de la Corona d'Aragó n'hi ha dos de Pere Miquel Carbonell, arxiver de la mateixa entitat des de 1477. Un d'aquests Memorials conté poemes de l'humanista Jeroni Pau "home litterat e acutissimo cosi meu lo qual es lo Magnifich misser Hieronym Pau doctor en quiscum dret canonge e natural de la insigne ciutat de Barcelona cubiculari del pare Sant para Alexandre VI" segons paraules de Carbonell¹.

El Memorial al qual faig referència porta el número 49. En ell apareixen copiats, de la mà de Carbonell, alguns dels poemes de Pau que també va incloure l'arxiver en el seu volum miscel·lani que avui es troba a l'Arxiu Capitular de Girona². Així al foli 151v³ del citat Memorial hom pot llegir el poema de Pau en lloança de Carbonell⁴, o els poemes panegírics

(1) Vide P. M. Carbonell, *Chroniques de Espanya*, Barcelona, 1547, fol. 1, col. 2.

(2) Naturalment estic parlant de *Petri Michaelis Carbonelli Adversaria*, 1492., on Carbonell copià la major part de l'obra poètica de Pau.

(3) Aquests poemes de Pau del Memorial 49 de l'Arxiu de la Corona d'Aragó els havia vist Rubió, el qual en fa una breu menció en "Els autors clàssics a la biblioteca de P. M. Carbonell fins a l'any 1484" a *Miscel·lània Crexells*, Barcelona, 1929, p. 209.

(4) Aquest poema breu en distics elegíacs el trobem copiat pràcticament en totes les obres manuscrites de Carbonell, i sovint junt amb un altre de semblant que li havia dedicat Antoni Geraldino. Vide Ms. Girona f. 74v.; Biblioteca Universitària de Barcelona Ms. 123, ff. 42 i 62; Arxiu Capitular de Barcelona Ms. 73, f. 168.

dedicats a Joan Vilar i Bartomeu Veri,⁵, entre d'altres, de Jeroni Pau i d'Antoni Geraldino. Però dues de les composicions de Pau únicament apareixen en aquest Memorial. Es tracta d'un poema en dístics elegíacs i d'una inscripció, ambdós dedicats al Cardenal Roderic de Borja i a sengles fortificacions reconstruïdes pel futur Alexandre VI a Itàlia, concretament a Nepi i a Subiaco.

Sabuda és, però no suficientment estudiada, la relació del Cardenal valencià amb l'humanista barceloní. No és, això no obstant, l'objecte d'aquestes notes, donada l'extensa relació dels dos homes, que mereix un estudi exhaustiu i que en aquests moments no he completat encara. En canvi, si que voldria assenyalar alguns punts claus que permetin d'emmarcar aquesta relació. Jeroni Pau, doctor en ambdós drets i canonge barceloní, treballà a la Cúria Romana com *abbreviator* primer, com *Litterarum Apostolicarum Vicecorrector* posteriorment, i com *Cubicularius*⁶ finalment, des del 1475 en què marxà a Roma, fins al 1492, any del seu retorn a la ciutat on havia nascut: Barcelona. Aquests càrrecs els obtingué gràcies al favor d'Alexandre VI, encara Cardenal Borja, Vicecanceller de l'Església, a les ordres del qual exercí les seves funcions a la Cúria el canonge barceloní.

No és d'estranyar, doncs, que part de la seva obra la dediqui Pau al seu protector, el Cardenal Roderic de Borja. La inscripció de Subiaco, que avui donem a conèixer, és només un petit exemple d'aquestes obres dedicades al Cardenal valencià, a tall d'agraïment pels favors obtinguts del seu superior⁷.

(5) Jurisconsults que formaven part del cercle d'erudits i il·letraferits barcelonins que es reunia entorn de Pau i Carbonell, amb els quals mantenien una interessant correspondència literària.

(6) Coneixem aquests càrrecs que ostentà Pau a la Cúria a través de Carbonell, el qual se'n fa ressò sovint en les notes que ens ha deixat sobre Pau, vegeu per exemple l'obra citada *Chroniques...*, fol. 1; Ms. Girona, f. 143. També Pau ens en parla en la seva *Practica Cancellariae Apostolicae*, Roma, 1493, cito per l'edició que apareix darrera de la *Praxis Beneficiorum* de P. Rebuffus, editada a Lyon l'any 1580, vegeu pp. 549 i 563. Fins i tot posseïm la butlla de Sixt IV amb el nomenament de Pau com a *abbreviator*, datada a 11 de gener de 1479, reproduïda per Tangl. *Die päpstlichen kanzelei-ordnungen von 1200-1500*, Innsbruck, 1894, pp. 195-205, i per Ciampini, *De abbreviatorum de parco maiori*, Roma, 1691, pp. 33-40. Autors posteriors mencionen aquests càrrecs de Pau, vegeu Teige, *Beitrag zur geschichte der Audentia litterarum contradictarum*, Prag, 1897, p. 17; o Hoffmann, *Forschungen zur geschichte der kurialen Behörden. Von Schisma bis zur Reformation*, Roma, 1914, p. 42, n. 4. Podria aduir el testimoni de molts altres autors i biògrafs de Pau, però crec que no és adequat en aquesta ocasió afeixugar amb bibliografia excessiva aquestes notes.

(7) Pau dedicà al Cardenal Borja les seves obres en prosa *De fluminibus et montibus Hispaniarum* i *De prisicis Hispaniae episcopatus et eorum terminis*, i dos poemes, un dels quals de considerable extensió.

La inscripció de Subiaco és datada a l'any 1483 i el seu motiu és fer conèixer que el promotor de la construcció de la torre del castell de Subiaco fou Roderic de Borja.

El Cardenal valencià, vice-canceller⁸ de l'Església des de 1457, ostentà des de 1471 la dignitat d'abat comendatari de Subiaco, omplint un càrrec vacant des de la mort del Cardenal Torquemada, abat de 1455 fins a 1467⁹. Aquesta *commendata* de l'abadia de Subiaco incloïa el govern sobre vint-i-dos pobles i el control dels camins de la regió dels Abruzzi¹⁰. Quan l'any 1476 Roma patia la pesta després de les inundacions del Tíber a la tardor, el papa Sixt IV se n'anà a Campagnano i Roderic de Borja, amb el seu seguici, a Subiaco,¹¹ fugint de la ciutat malalta. Allà Roderic s'ocupa d'engrandir la fortificació del castell,¹² a l'actual Rocca Abbaziale o *Moles Sublaci*, en paraules de Jeroni Pau. A més començà a construir una torre quadrangular a la part que mira a Llevant, que encara avui dia s'anomena popularment Torre borgiana o dels Borja.

Pau es refereix a aquesta torre i a aquesta fortificació en la inscripció esmentada.

Heus aquí la transcripció d'aquest text segons el copià Carbonell al seu Memorial 49, f. 151 v. Només un aclariment: la inscripció va precedida de la nota introductòria de Carbonell, com és freqüent en la manera de fer de l'arxiver barceloní.

Hieronymus Paulus Barcinonensis in laudem Reverendissimi domini Roderici Borgia Sacrosanctae Romanae Ecclesiae Cardinalis Vicecancellarii dignissimi hoc epigramma antiquo more edidit et univo verbo in fine totam materiam complectens, quod in marmore Castelli vulgo appellati /de/ Sublaco reedificati per ipsum Cardinalem in honore divi Benedicti iam sculptum comperies.

Divo Benedicto Regulatori

Arcem vetere collabente detruncatis undique desperato eventu rupibus subruptoque rudere terno murali ambitu complanatis in iugo

(8) Vide Leonetti, *Papa Alessandro VI*, Bologna, 1880, pp. 103-4 i Mallett *The Borgias*, London, 1972, pp. 81-2, on es fa menció d'aquest càrrec de roderic de Borja i on s'ofereix bibliografia exhaustiva sobre el Cardenal.

(9) Vide Iannuccelli, *Memorie di Subiaco*, Como, 1856, pp. 225 i ss. on s'analitza el govern dels successius abats comendataris de Subiaco.

(10) Vide Mallett, op. cit., p. 83.

(11) Poble situat a la regió del Laci, a uns 70 kms. a l'est de Roma, a la vall de l'Aniene.

(12) Vide Gori, "Residenza, nascita e fortificazioni de Borgia nella Rocca di Subiaco" a *Archivio storico, artistico e letterario della città e provincia di Roma*, IV, 1880, pp. 126-140.

spaciis distinctam erecta de familiae suae nomine fidissima turri ad Monachorum populique Sublaquensis securitatem proximosque fines Imperii Ro. ecclesiae tutandos Rodericus Borgia Pontifex Portuensis Cardinalis Valentinus Ecclesiae Romanae Vicecancellarius Callisti III Pont. Max. sororis filius immenso aere librato pertinacique magnanimitate splendida aeternaque compage perfecit.

Anno natalis Christi MCCCCLXXXIII sedente Sixto III Pont. Max.

Si hem de creure, doncs, l'informat Carbonell aquesta inscripció la podem trobar esculpida en marbre al castell de Subiaco. Amb la intenció de comprovar les paraules de l'arxiver vaig traslladar-me a Subiaco, en la meua darrera estada a Roma. La Rocca Abbaziale amb la torre borgiana, austera i abandonada, roman suspesa sobre el poble de Subiaco i dominant la fèrtil vall de l'Aniene. En una de les parets de la torre construïda per Roderic de Borja, la que s'aixeca al costat dret de la façana principal de l'abadia, hom hi pot veure una inscripció en una làpida de marbre situada sota l'escut del para Borgia. Però aquesta inscripció no correspon, com podriem pensar, a la que Carbonell copia en el seu Memorial, tot i que, segons veurem, tenen molts punts en comú. El seu text és com segueix:¹³

DIVO. BENEDICTO

RHODORICVS. BORGIA. EPS. PORTVEN. CARD
VALENTINVS. S. R. E. VICECANCEL. CALLISTI. III
PONT. MAX. NEPOS. AD. SECVRITATEM. MONA
CHORVM. OPPIDORVNQVE. TOTIVS. TRACTVS
SVBLAQVEEN. PROXIMOSQVE. FINES. IMPERII. RO
MANAE. ECCLESIAE. TVTANDOS. HANC. ARCEM
VETERE. COLLABENTE. DETRVNCATIS. VNDIQVE
RVPIBVS. SVBDVCTO. RVDERE. PROPVGNACV
LIS. TERNO. MVRALI. AMBITV. DISTINCTIS. AD
DITIS. CISTERNIS. TORMENTISQVE. BELLICIS. ET
INSVPER. TVTELARI. TVRRI. GENTIS. SVAE. CO
GNOMEMTO. BORGIA. APPELLATA. IMMENSO. PARI

(13) Vide Gori, op. cit., p. 128 on reproduïx exactament la inscripció de la torre borgiana de la Rocca de Subiaco, amb una sola variant respecte de l'original: el mot OPPIDORVNQVE de la línia 5 es llegeix sencer i no abreujat OPPIDORVNQ. com copia Gori. La mateixa inscripció és publicada per Ianuccelli, op. cit., p. 230 encara que plena d'errors. Així mateix la reproduïx Mirzio, *Cronaca Sublacense*, Roma, 1885, p. 519. Cap d'ells, però, no parla de la inscripció de Pau, esmentada per Carbonell, ni de l'autor del text.

QVE. MAGNITVDINI. SVI. ANIMI. IMPENDIO. A. FVND
EREXIT. DICAVITQVE
AN. SALVTIS. M. CCCCLXXVI. SEDENTE
SIXTO. IIII. PONT. MAX.

Estudiant les dues inscripcions hom s'adona de les coincidències que presenten, crec que no pas casualment. Però allò que es fa païes a la primera ullada és la diferència de dades i dels verbs. D'una banda, la inscripció del Memorial de Barcelona fou redactada l'any 1483 i la de la torre de Subiaco porta data de 1476. De l'altra, el verb de la inscripció del Memorial és *perfectit*, mentre que la de Subiaco té dos verbs: *erexit dicavitque*. La primera deducció que hom pot fer és que una inscripció no exclou l'altra, sinó que es complementen donat que una fou redactada l'any del començament de les obres i de la dedicació de la torre: 1476 *erexit dicavitque*, i l'altra l'any del seu acabament: 1483 *perfectit*. Atès que són inscripcions complementàries, escrites per a dues ocasions diferents i determinades, i que semblen haver-se inspirat l'una en l'altra, i que Carbonell ens diu que l'autor de la de 1483 és Pau, crec que d'aquestes premisses en podem treure com a conclusió la hipòtesi que totes dues foren escrites per Pau,¹⁴ ja que no sembla gaire probable que Pau, a l'hora de compondre la seva inscripció, s'inspirés, fins al punt de copiar-ne fragments sencers, en la d'un altre autor. Certament la hipòtesi és discutible i no demostrable ara per ara. El fet cert és que només una inscripció resta a la torre de Subiaco. És possible que l'altra no hagi arribat a estar mai al lloc pel que fou concebuda, o també que hagi estat arrabassada al llarg dels anys. Les poques dades que posseïm sobre la construcció de la torre de Subiaco no ens forneixen suficient informació com per poder confirmar l'autenticitat de la data d'acabament de la dita torre.

Però hi cap encara, una altra hipòtesi, potser més vàlida, sobre les dues inscripcions en qüestió: que es tracti de la mateixa inscripció feta per l'humanista barceloní i que, si bé en un principi Pau la redactà de la manera que la transcriu Carbonell en el seu Memorial, posteriorment i per diversos motius que se'ns escapen, la redacció definitiva quedés tal com podem llegir en el marbre de la torre borgiana. Possiblement seria el Cardenal Borja qui imposà les innovacions en el text de la inscripció, preferint recordar l'any del començament de les obres i no l'any del seu acabament, i

(14) Haig d'agrair, en aquest sentit, la col·laboració del Dr. Alejandro Marcos Pou, arqueòleg conservador del Museu de Còrdova, el qual em va suggerir aquesta possibilitat.

així és com ha arribat fins els nostres dies. Fins i tot és possible que Pau, descontent de la redacció de la inscripció, la retoqués fins deixar-la establerta d'una manera definitiva tal com fou esculpida. Això no obstant Carbonell no la va rectificar, o no la veié retocada.

Quant al contingut d'ambdues inscripcions varia molt poc. Ja hem vist que les diferències més importants corresponien als verbs i a les dades. La resta és molt semblant. Hi ha algun mot substituït per un sinònim, com és ara *sororis filius*, en lloc de *nepos*. Però és important remarcar que l'estructura de l'ordre de les frases és canviada; així veiem com la que era primera meitat en la inscripció del Memorial passa a segona en l'esculpida al marbre de Subiaco, amb la qual cosa es concedeix més importància al Cardenal Borja responsable de la reconstrucció. Pràcticament, un sol element nou s'introdueix en el text de Subiaco: *additis cisternis tormentisque bellicis*. En definitiva les dues inscripcions diuen en línies generals el mateix, però la que es conserva a la torre borgiana és més completa i fins i tot, diria jo, més perfeccionada. Crec que, sens dubte, ambdues, foren redactades per Jeroni Pau, l'humanista barceloní que exercí càrrecs a la Cúria Romana a les ordres del Cardenal Borja.

Certament Pau coneixia molt bé Subiaco, on degué residir llargues temporades, formant part del seguici de bisbes, doctors, cavallers i d'altres gentilhomes que acompanyaven el futur para Borja i dels quals ens parlen les cròniques¹⁵. I a més a més, Subiaco ocupa un lloc important en la vida de Roderic de Borja, ja que és allà on es refugia el Cardenal en temps de pesta, o durant les seves malalties¹⁶ i fins i tot és el lloc on neixen alguns dels fills del Borja i Vanozza Catanei¹⁷.

Així Subiaco és esmentat per Pau en els dos poemes que va dedicar al Cardenal valencià:

Quantum Sublaci moles firmissima laudis
attulerit, pleno barbarus ore sonat¹⁸.

Aquests versos pertanyen a l'elegia en lloança del Cardenal valencià,

(15) Vide Iannuccelli, op. cit., p. 230 i Gori, op. cit., p. 131.

(16) Vide Paschini, "Il cardinal Roderico Borgia vicecancelliere e le trote dell'Aniene" a *Roma*, II, 1924, pp. 161-4. Roderic de Borja l'any 1485, malalt, passà una temporada amb Vanozza Catanei a Subiaco. D'aquesta estada conservem unes cartes que dirigi al Cardenal Marco Barbo, de qui pretenia aconseguir l'amistat, enviant-li les delicioses truites que feia pescar en el riu Aniene. Aquesta curta correspondència entre els dos Cardenals, aspirants al solí pontifici, es conserva al Cod. Vat. Lat. 5641, ff. 77, 112, 133 i d'altres.

(17) Vide Gori, op. cit., pp. 128-130.

(18) Panegiric del Cardenal Borja redactat per Pau i que podem llegir al Ms. Girona f. 82v., vv. 21-22. Encara inèdit.

vice-canciller de l'església. I torna a citar la Rocca de Subiaco en el poema que dedica al Cardenal per haver reconstruït el castell de Nepi, població situada a uns 60 Kms. al nord de Roma, on els Borja tenien una de les seves residències favorites:

Qui tibi, roma, dedit miranda palatia, molem
Sublaco, templum qui Nicolae tibi!¹⁹.

Jeroní Pau veu així unit el seu nom una vegada més amb el de Roderic de Borja i al mateix temps amb el de Subiaco, on resta l'empremta del seu pas per Itàlia, en la làpida marmòria de la torre borgiana, que es dreça arrogant i impertorbable dalt de la Rocca Abbaziale dominant el verd paisatge que rega l'Aniene.

(19) Vv. 1-2 del poema, també inèdit, al castell de Nepi, que copia Carbonell al f. 151v. del Memorial 49 de l'A.C.A.